

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Sayı/Issue: 35 – Sayfa / Page: 35
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 18.05.2017 Kabul/Accepted: 26.07.2017

URUK SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE KÖKENBİLİMSEL BİR İNCELEME

AN ETYMOLOGICAL ANALYSIS ON THE WORD URUK

Yrd. Doç. Dr. Süleyman ERATALAY
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
s.eratalay@gmail.com

Öz

Dillerin çeşitli oranlarda ve sürekli değişim içinde oldukları bir gerçektir. Ancak bu değişimin kapsamı son derece değişkendir. Sözcükler değişebildiği gibi yapısal değişiklikler de oldukça doğaldır. Ancak dillerde bazı yapı ya da sözcükler diğerlerine oranla oldukça dayanıklıdır ve değişime belli ölçüde direnç gösterirler.

Türk Dil Kurumunun Güncel Sözlüğüne göre ‘soy, sülale’ anlamında ad olan *uruk* sözcüğü, Türkçenin en eski kaynaklarında da karşımıza aynı şekilde çıkmaktadır. Çağlara direnç göstererek uzun süre biçimini ve anlamını korumayı başarmış bu sözcük farklı dillerde de karşımıza çıkmaktadır. Ancak kökenbilimsel (etimolojik) araştırmalar sözcüğün Türkçe ile bağlantısını ortaya koymaktadır.

Türkçenin en eski yazılı kaynaklarında karşılaştığımız bir sözcük olan *uruk*, aynı görüntü ile çok daha eski zamanlara uzanıyor olabilir. Milattan önce 3500’lü yıllarda oluşturdukları yazı sayesinde tarihî devirleri arkeolojik devirlerden ayıran Sümerler *Ur* ve *Uruk* denen iki kente sahiptirler. Bu kent adlarının Sümerce olmadığı da bilinmektedir.

Çalışmamız çerçevesinde bu sözcüğün kökeni ve gelişimi üzerine derinlemesine bir inceleme yapılacaktır. Bu inceleme ile *uruk* sözcüğünün bileşenleri ortaya çıkarılarak kavram alanı tespit edilecek ve bu sözcükle bağlantılı başka sözcükler de araştırılarak tarihsel süreç içinde sözcüğün gelişim ve yayılımı gözlenmeye çalışılacaktır. Ayrıca yazılı tarihin ilk

örnekleri olan Sümer tabletlerinde geçen *Uruk* sözcüğü ile bağlantısı da araştırılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Uruk, Türkçe, Eski Türkçe, Kökenbilim.

Abstract

It is a fact that languages are in a continuous change at separate ratios. However, the scope of this change is extremely variable. As words change, the structural changes are natural as well. However, some structures or words are durable and they resist to changes compared to other words.

According to the current dictionary of Turkish Language Society, the word “Uruk” that means “lineage, progeny”, emerges with the same meaning in the oldest sources of Turkish Language. This word, which kept its meaning and form successfully resisted to ages, come across in different languages. However, the etymological studies proves the relation of this word with Turkish.

The word Uruk that come across in the oldest written sources of Turkish, can be observed in archaic ages with the same form. Sumerians, who distinguish historical ages from archaeological ages with their own-created writing system in BC. 3500s, had two cities called “Ur” and “Uruk”. It is well known fact that the name of these cities are not Sumerish.

A deep research on etymon and achievement of this word has been done within the frame of this study.

In this article, the components of “Uruk” unveiled, conceptual field is determined and different words related to “Uruk” are researched. Whit this scope, the development and spread of this word during the historical process is observed. Besides, its relation with “Uruk” on Sumerian tablets, one of the first written historical examples, is studied.

Keywords: Etymology, Turkish, Old Turkish, Uruk.

Giriş

Dili belli bir yönüyle kısaca tanımlamak gerekirse devamlı değişen ve gelişen canlı bir iletişim aracıdır diyebiliriz. Değişim bunun ötesinde tüm dünya dilleri için ortak bir olaydır. Dile ait tüm unsurlar değişir ve gelişir. Ancak dile ait her öge aynı oranda ve aynı şekilde değişime uğramaz. Dildeki bazı yapıların, seslerin ya da sözcüklerin kısa süreler içinde çeşitli nedenlerle değiştikleri gözlenmişse de, bazı dilsel birimlerin oldukça zor değişim geçirdikleri de bilinmektedir.

Uruk sözcüğü üzerine bir çalışma yapmamızın yolunu açan Kramer’in “Sümerler” adlı eserindeki

“Sümer’e yaşam veren iki ırmağın, Dicle ve Fırat’ın ya da çivi yazısı okunuşlarıyla idiglat ve buranun adları Sümerce sözcükler değildir. Ayrıca Eridu, Ur, Larsa, İsin, Adab, Kullab, Lagaş, Nippur, Kiş gibi Sümer’in en önemli kent

merkezlerinin isimleri de Sümerce değildir; bu sözcükler için Sümercede kökenbilimsel olarak hiçbir doyurucu açıklama yoktur.”(2002:61)

ifadeleri olmuştur. Yukarıda da görülebileceği gibi Sümer kent ve nehir adları Sümerce değildir. Bu bilgi zaten Sümerlerin o bölgenin yerli halkı olmadığı sonucunu da doğurmuştur. Dolayısıyla bilinen en eski yazılı dili üreten toplumun kullandığı *ur* ve *uruk* gibi iki sözcüğün kökeni başka bir dile dayanmalı ve başka bir toplumun ürettiği bir kavram olmalıdır.

Sümerlerde kent adı olarak karşımıza çıkan *uruk* sözcüğü, bu dil dışında Akadça sözlüklerde bir yer adı olarak geçmektedir. Aynı zamanda Arapça ve Türkçe kaynaklarda da karışılan bu sözcüğün her iki dilde köken çözümlemesinin yapılabildiği görülmektedir. Dolayısıyla oldukça eski hatta kadim denebilecek bu sözcüğün antik kültürlerden gelerek Arapça ve Türkçe ile nasıl bir bağlantı içerisinde olduğu sorusu önem kazanmaktadır. Bir sözcük farklı biçimbilimsel özelliklere ve farklı dil ailelerine ait dillerin ortak malı olabilir mi? Sözcük bu dillerden birinden diğer(ler)ine geçmişse hangi dile ait olabilir? gibi sorular ilk bakışta akla gelen sorulardandır.

Tarihsel olarak bakıldığında bilinen en eski dil olan Sümercede bulunan *uruk* sözcüğü, coğrafi ve kültürel birliktelik yoluyla Akadçaya girip, bu dil ile bağlantılı Arapçaya geçmiş olduğu yönünde görüşler öne sürülebilir. Fakat Arapçada ‘soy, nesil’ anlamına gelen *ırk* sözcüğünün çoğulu olan *uruk* sözcüğü Akadçada aynı anlamıyla bulunmamaktadır. Akadça sözlükte *uruk* sözcüğü Sümer kent adı olarak geçmektedir (Aydın, 2002:534). Dolayısıyla sözcüğün Sümerce olmadığı gibi Akadça kökenli olarak düşünülmesi de zorlaşmaktadır.

Bu noktada yazılı ilk kaynakları 6. yüzyıla dayanan Türkçe hemen akla gelmeyebilir. Ancak Türkçenin oldukça eski tarihlere dayandırılabilir bir dil olduğu bilinmektedir.

“Sümerce ile Türkçe arasında ortaklaşan hususlar, Türklerin [...] XI. yüzyılda Anadolu’ya göç etmeden önce ta MÖ 4000-3500 yıllarında Doğu Anadolu’da Hurriler ve Mezopotamya’daki Sümerlerle ilişki ve bağlantıları bulunduğunu ortaya koyuyor.” (Korkmaz, 2013:15).

Yazılı kaynaklarla olmasa da oldukça eskiye dayanan Türkçe, *ur* ve *uruk* sözcüklerini barındırmasıyla dikkati çekmektedir.

İnsanlık tarihinde yazıyı icat etmeleri nedeniyle yazılı kayıtlarına en eski dönemlerde ulaşılmış olan dil tabii ki Sümercedir. Ancak yazılı kaynakları daha eskiye dayandığı için hiçbir dilin diğerinden daha eski, daha kadim olduğu sonucuna varılamaz (de

Saussure, 1998:302). Dolayısıyla Sümerce ve Akadça, Türkçeden daha eski dillerdir sonucuna da varılamaz.

Bu bilgiler ışığında Sümerce olmadığı ileri sürülen ve Türkçe büyük ve küçük ünlü uyumu gibi sözcük kurallarına uyan *uruk* sözcüğünün hangi dile ait olduğu, Türkçe ile ilgisinin boyutları ve bu sözcüğünün kökenbilim sözlüklerinde nasıl geçtiği önem kazanmaktadır.

Ur ve uruk sözcükleri:

Ur ve *uruk* sözcükleri çeşitli yayınlarda aşağıdaki şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

1. Kâşgarlı Mahmûd'un Türk dili için önemi tartışılmaz eseri "Divânü Lugâti't Türk"te *urdi*, *urug* ve *uruq* maddeleri bulunmaktadır.

"*urdi*: elgindēki nēngni yērde ūrdı: elindeki şeyi yere koydu. Şu atasözünde geçer, kümüş künke ursa altın adaqın kelir: gümüş [para] güneşe konduğunda, altın ona yürüyerek gelir. Bu atasözü, birine, isteklerini yerine getirmek istiyorsa para harcamaktan çekinmemesini öğütlemek için kullanılır.

Ol qulın ūrdı: O kölesini [başka birini de olabilir] dövdü.

urūr, urmāq" (Kâşgarlı Mahmûd, 2007:622)

"*urug*: Herhangi Bir şeyin tanesi (habbe). Ekilen tohuma da urug denir.

Urug ekti: Tohum ekti. Hısımlar ve akrabalar da buna benzetilir ve **urug tarıg** olarak adlandırılır." (Kâşgarlı Mahmûd, 2007:623)

"*uruq*: İp." (Kâşgarlı Mahmûd, 2007:634)

2. Clauson'un "An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish" 'On Üçüncü Yüzyıl Öncesi Türkçesinin Bir Etimolojik Sözlüğü' adlı çalışmasında;

"ur- "En eski dönemlerden itibaren her ikisi de kolların kullanımı ile alakalı iki belirgin anlama sahiptir. (1) koymak (Birşeyi Acc. Birşeyin üzerine Dat. ya da Loc.) (2) vurmak (birine ya da birşeye Acc.)" (Clauson, 1972:194)

"D 1 uruğ eylem bildiren bir ad ur- ; 'dövmek' (olarak) yalnızca aşağıdaki şekilde keydedilmiştir. 1 uruğluğ. Xak. XI ol kulın uruğ urdı. 'Kölesine ciddi bir dayak attı.'" (Clauson, 1972:214)

“2 uruğ aslında konik biçimli. Ad ‘tohum, tomurcuk, çekirdek’, ancak mecazi olarak genişleyerek ‘nesil, soy’ ve hatta ‘budun’, burada ortak atadan soy anlamındadır. Tüm modern dillerde çeşitli şekillerde yaşar (uruğ/uruk/uru, vd.)” (Clauson, 1972:214)

3. Şemseddin Sami'nin “Kâmûs-ı Türkî” adlı sözlüğünde de karşımıza çıkan *uruk* sözcüğünün anlamı şöyle verilmiştir:

“اوروق (uruk): İsim [galat. Irk, ilk] müfreze, kısım, bölük, şube, kabile şubesi, bir ulusun urukları.” (Sami, 2006:200) Aynı sözlükte ırk sözcüğü ile ilgili olarak da; “ارق (ırk): yahut ırk. İsim. [aslı: uruk ve galatı ilk] nesil, soy, ırk: il ırkları: oymaklar, kabâil ve aşâyir, ensâb. [Arabî müterâdifi gibi olan «ırk» ile iltibâs ettiriliyor.]” (Sami, 2012:78)

Şemseddin Sami'nin değinilen eseri Osmanlıca olarak kaleme alınmıştır ve *uruk* ile *ırk* sözcüklerinin yazımlarının anlamları gibi birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Sözlükte bulunan *uruk* ve *ırk* sözcüklerinin yazılışlarındaki küçük farklar sözcüğün söylenişinde değil yalnızca yazımındadır. Yukarıda ı [elif] ile yazılmış olan sözcükler açıklanmıştır. Bunların dışında bir de ع [ayın] ile yazılan sözcükler de bulunmaktadır.

“عروق (uruk): iz. cm. ar. fd: ırk. ba: ırk.” (Sami, 2012:725)

“عرق (ırk): iz. ar. cm: uruk. 1. kök, asıl, bih ırku'z-zehab: altın kökü. (nebât) 2. Damar, reg: urukunda cevelan eden kan. 3. Nesil, sülâle, zürriyet, neseb: bazı hayvanatın ırkı münkatı' olmuştur. 4. Cins, nevi, şube: nev'-i beşerin ırk-ı ebyâzı, ırk-ı asfarı. 5. mc. hissiyyât, havâss: uruk-ı hamîyyet. ırku'n-nesâ [nünun fethiylekalça sinirinin ismidir, nisvân manasına gelen nisâ değildir]: kalça kemiğinden ökçeye kadar mümtedd olan sinir ile şubelerinin şiddetli veca'ından ibâret çok ıztırab verir bir maraz. fr. Sciatique.” (Sami, 2012:724)

4. İsmet Zeki Eyuboğlu'nun “Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü” adlı çalışmasında *ur* ve *uruk* sözcüklerinin kökeni konusu aşağıdaki şekilde verilmiştir.

“UR, tr. ur/ür (üreme, kabarma, büyüme, şişme, gelişme, döl, örtünme, kapanma, vurma anlamında

kök.) Süm. ur (kişi, er), tr. uruk (soy, döl, kuşak, üreme). Anadolu halk ağzında ur (kabarık, kütük, SDD), Uygur Türkçesinde urı (oğul, genç) urluğ (soy, soy-sop), uruğ (kuşak, soy, ekin, torunlar)... Asya Türkçesinde ur kökünün vurmak, döl, soy, ürün, kuşak, kabarma, şişme örtünme, üreme, gelişme, büyüme, giyinme, bg. anlamları içerir. Oysa Sümer dilinde ur sözcüğü de, aşağı yukarı Türkçedeki anlamlara geliyor. Öte yandan, yine bu ur köküyle bağlantılı, il adları vardır: süm. uruk (...). Türkçe ur/ür, ör ile süm. ur sözcükleri kökensel olarak birleşiyor. Türkçe vurmak sözcüğünü urmak (eski söylenişi) ile bağdaştırarak ur'dan türetme tutarsızdır; ur/vur kökleri burada yer alan ur'la özdeşleşmez.” (Eyuboğlu, 2004:689)

“URUK, tr. ur (bk.)dan ur-uk/uruk (soy, döl, kuşak, üreme. Oba, boy, ar. Aşiret. Tar. Sözü).
Bu sözcük Sümerce uru ile bağlantılıdır.” (Eyuboğlu, 2004:689)

5. Vámbéry, “Etymologisches Wörterbuch der turko-tatarischen Sprachen” ‘Türk-Tatar Dillerinin Kökenbilimsel Sözlüğü’ adlı eserinin 36. bölümünde *ur* ve *uruk* sözcüklerinin kökeni hakkında aşağıdaki bilgileri paylaşmaktadır.

“[...]dögmek= vurmak, dayak atmak, kakmak= çakmak, [kapı] vurmak, silkelemek (bir elbise) ve urmak, vurmak=kuvvetle vurmak, öldürmek, vurup kesmek, bu durumda, büyük bir güç kullanarak vurmak işi anlamına gelmez; en azından karşı tarafla olan ilişki açısından mac. erö (güç), verni (vurmak), çuv. ará (güç), per (vurmak), turk.-tat. ur, vur köklerini şüpheli olarak tanımlama taraftarıyım. Ur, osm. vur, çuv. per, öncelikle vurma, dövüşme ve şiddetli çarpışma eylemlerini ifade eder; ikinci olarak filizlenme eylemi, çağ. ur, urma= kabarcık, döküntü; uruk= filiz, bir ağacın sürgünleri, dallar ve mecazi anlama ayrılarak, bir ailenin dalı, aile, jak. Uruta= akraba olmak; kaz. Ürçün=soy-sop; kır. Ürçün=cinsiyet; üçüncü olarak da bir yola ya da bir bölgeye sapma, oram= mahalle; uru= bölge, maden ocağının yolu; urçin= bölge, semt.” (Vámbéry, 1878:34)

6. Hasan Eren ise “Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü” adlı çalışmasında ayrı bir başlık halinde olmasada *uruk* sözcüğü hakkında bazı bilgiler vermiştir. Bu bilgilerin bulunduğu *urgan* sözcüğü ile ilgili açıklama şöyledir.

“Eski Kıpçakçada *urgan* ‘koyunu sağarken bağlamaya yarayan uzun ip’ olarak geçer.

Orta Türkçede kullanılan *uruk* ‘ip, *urgan* (>*urk*) sözünden –(a)n küçültme eki yle yapıldığı anlaşılıyor. Kaşgarlı Mahmu’un verdiği *uruk* biçimi *ur-* ‘vurmak, dövmek, koymak, yapmak, takmak’ kökünden-(u)k ekiyle yapılmış bir türevidir. Orta Türkçede *urul-* ‘(ip) örülmek’ olarak geçer. Buna göre *urgan* adı, yapım bakımından örken (~örge) ‘keçi kılından yapılan ip’ türüne benzer. Bk. Ör.

(...)

Güney Sibiry diyalektlerinde kullanılan *uruk* (<*uruk*) ‘atları tutmak için kullanılan ucu ilmikli sırık veya uzun ip’, Kaşgarlı Mahmud’un sakladığı *uruk* biçimiyle birleştirilemez. Çağdaş diyaleklerde geçen *uruk* (<*uruk*) adı *ukruk* (~*ukuruk*) biçiminden gelir.(...)(Eren, 1999:424)

7. Tuncer Gülensoy “Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü” adlı çalışmasında bu sözcüklere değinmiştir.

Ur ‘Hücrelerin aşırı çoğalmasıyla dokularda oluşan ve büyüme eğilimi gösteren yumru, tümör [...] =şiş (Az., Özb., TatK.), şişlik (Kırg.)[...]ur-[vur-Anadolu ağızları. *Ur-*, *urla-* ‘1.vurmak; 2. Çalmak’ (DS.XI, 4041); *ur-* ‘kuyudan su çekmek’ (Gülensoy, 2011:969)

Uruk ‘soy, sülale’ = ET. *Urug* ‘Nesil, kuşak, soy, torunlar’ (EUTS. 266) OT. *Urug* ‘tane, tohum, evin’ (DLT: *urugla-* ‘çekirdeğini çıkarmak’; *uruglan-* ‘tane tutmak’ *urugluk* (buğday) ‘tohumluk için saklanmış (buğday); *urug turıg* ‘hısımlar’) (Gülensoy, 2011:970)

8. Bazı etimolojik sözlüklerde *ur* ve *uruk* sözcüklerine yer verilmediği gözlemlenmiştir. (Nişanyan, 2002)
9. İbn Manzûr el-Afrîkî el-Mısrî’nin 15 ciltlik Arapça sözlüğü olan “Lisan al-'Arab”da da *uruk* sözcüğüne rastlanmaktadır. Bu sözlükte ‘*ark*, ‘*irk* ‘*urûk*, ‘*râk* ve ‘*arik* sözcüklerinin şu anlamlara geldiği görülmüştür.

عَرَق (‘ark): “ter” teri çok adam anlamına gelir. “süt”, “ibrik”, “su kabı” ve “hurma” anlamlarına da gelmektedir. (Manzur, 1990:240)

عِرْق (‘irk): Her şeyin aslı. Bu sözcüğün çoğulu عُرُوق (‘urûk) veya اعْرَاق (e‘râk)’dır. (Manzur, 1990:241)

عَرِيْق (‘arîk): asil soylu. Bu sözcük araların kullanımında güzel vasıfları (cömertlik, iyilikseverlik vb.) kendisinde toplayan kişi için kullanılır. (Manzur, 1990:241)

Kökenbilimsel inceleme:

Yukarıda görüldüğü gibi *uruk* sözcüğünün bazı temel anlamlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu sözcük öncelikle ‘ip’ anlamına gelmektedir. Bu anlamını yanında ‘soy, sülale, aile’ ve ‘konik şekle sahip tomurcuk ya da bir ağacın dalı’ anlamına sahip olduğu görülmektedir.

Aynı zamanda bu sözcüğün *ur-* kökünden türediği de yukarıdan açıkça anlaşılmaktadır. Bu kökün de temel anlamının ‘vurmak’ olduğu yukarıdaki açıklamalardam anlaşılmaktadır. Ancak *ur-* kökünün ‘vurmanın’ yanında yine kolların kullanılmasıyla yapılan ‘koymak, takmak’ gibi bazı farklı anlamlara da sahip olduğu görülmektedir. Ancak bu anlamlar *uruk* sözcüğünün ‘ip, sürgün’ ve ‘sülale, soy, aile’ gibi anlamlara gelen bir gövde oluşturması için kullanılmış gibi görünmemektedir.

ur kökünün ‘kabarcık’ ve ‘(derideki şişkin kızarıklığı ifade eden) döküntü’ anlamına geldiği göz önünde bulundurulursa vurmak ve kolların kullanılması ile alakalı diğer anlamlarından farklı bir anlam taşıdığı görülür. Aynı görüntüye sahip olan ancak farklı anlamlara gelen sözcüklerin öncelikle kök değil gövde oldukları değerlendirilebilir ve sözcüğün gerçek köküne eklenen aynı görüntüde fakat farklı işlevde eklerin eklendiği söylenebilir.

Burada konumuzun odağını oluşturan *ur* sözcüğü de ‘vurmak, koymak’ ve kabarcıklık ifade eden ‘kabarcık, döküntü’ anlamlarında iki farklı sözcük olarak değerlendirilebilir.

Türkçe sözcük köklerinin tek heceye gittiği bilinmektedir (Ergin, 2013:107). Derin biçimbilim

yaklaşımına göre, Türkçe sözcük kökleri tek hecenin ötesinde çift ve tek sese indirilebilmektedir (Sarıca, 2015:1830). Bu doğrultuda *uruk* sözcüğü *ur*'a *ur* sözcüğü de *u* köküne gitmektedir.

Hacıeminoğlu, Türkçedeki ünlü seslerin bağımsız kökler olduğu görüşündedir ve *u*'nun 'muktedir olmak' anlamında bir eylem olduğunu öne sürmektedir (1991:25). Bu görüşe Muharrem Ergin (2013:388) ve Clauson (1972:2) gibi araştırmacılar da katılarak *u*'yu tek ünlüden ibaret kök eylem olarak 'muktedir olmak' anlamında vermişlerdir. Hacıeminoğlu'nun aynı çalışmasında bu kökten türemiş olan *ut* 'yenmek, galip gelmek' ve *uz* 'mahir, usta, kabiliyetli' gibi iki söcüğe de yer vermiştir (1991:25). Araştırmacı 'anlamak' manasındaki bir başka (uzun) *u* eyleminden daha bahsetmektedir (1991:25). Ancak bu kökün konumuzla alakası bulunmamaktadır.

Clauson da birden fazla *u* kökünden bahseder. Birincisi muhtemelen kökeni *ud* sözcüğüne dayanan 'uyumak' anlamında bir *u*'dur. İkincisi ise 'muktedir olmak' anlamındaki eylemdir (1972:2).

Yukarıdaki açıklamalar *ur*'un kökeninin 'muktedir olmak' anlamındaki *u*'dan geldiğini göstermektedir. Bu durumda sözcüğün sonundaki /r/ sesi bir eylemden eylem yapma eki olmalıdır. Eski Türkçede kullanılan böyle bir *-r* eki bulunmaktadır. Ergin, işlevleri aynı olan bazı oldurma ve yaptırma eklerinden bahseder ve bu eki onlar arasında faktitif olarak sayar (2013:209). Clauson da ettirgen bir *-Vr* ekinin varlığından söz etmektedir (2005:97). Hacıeminoğlu ise Clauson'a karşı çıkararak *-r* ekinin ettirgen değil bazen dönüşlü bazen de geçişli eylemler türettiğini tespit ettiğinden bahsetmektedir (1991:36).

Anlaşıldığı kadarıyla 'muktedir olmak' anlamındaki *u* eylemine iki farklı özellikte *-r* eki eklenerek 'vurmak, koymak' temel anlamlı ve 'filizlenmek, kabarmak' temel anlamlı iki farklı eylem türemiştir. Aslında 'kabarmak' ve 'kızarıklık' anlamları 'vurmak' eyleminin sonucu olarak da düşünülebilir. Ancak sonuç olarak iki farklı anlamın *ur* görüntüsü içerisinde barınmaya başladığı bir gerçektir. Günümüzde 'vurmak' anlamındaki *ur* küçük bir değişiklikle *vur-* şekliyle varlığını sürdürmektedir. Yine 'filizlenmek, kabarmak' anlamındaki *ur* eylemi ise Türkçe Sözlükte bir ad olarak "*Hücrelerin aşırı çoğalmasıyla insan, hayvan veya*

bitki dokularında oluşan ve büyüme eğilimi gösteren yumru, bağa, tümör, neoplazma” (2011:2419) karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla *ur* biçiminin geçmişten günümüze iki farklı anlamla geldiği söylenebilir.

Çalışmamızın konusu olan *uruk* sözcüğü bu iki eylem kökünden birinden oluşmuş olmalıdır. Türkçede eskiden beri oldukça işlek olarak kullanılan bir *-k* eylemden ad yapma eki bulunmaktadır. Bu ek ile oluşturulan adlar eylemin gösterdiği harekete uğramış olmak ve o hareketten doğmuş olmak gibi anlamlar kazanırlar ya da o hareketi yapan nesneye ad olurlar (Ergin, 2013:188). Bu bilgi ışığında ‘tohum, tomurcuk, nesil, aile, soy, ırk’ anlamlarına gelen *uruk* sözcüğünün, ‘vurmak, koymak’ anlamındaki kökten çok ‘kabarmak, filizlenmek’ anlamına gelen kökten geldiği düşünülmektedir. ‘Kabarmak, genişlemek, tomurcuklanmak’ gibi anlamlara gelen eylemden türetilen bir adın, Clauson’nun da yukarıda belirttiği gibi mecazi bir anlam değişmesi ile ‘aile, nesil, soy’ ve ‘ırk’ anlamlarını kazanmış olması son derece doğaldır.

Yukarıda kökenbilimsel olarak incelenen *uruk* sözcüğü, en eski Türkçe kaynaklarda da karşımıza çıkmaktadır. Hüseyin Namık Orkun, kemçik, çırgak yazıtında geçen ‘*ediz el urugin kabay urugin öt amga altım*’ ifadesini ‘Ediz kavminin boyunu, Kabay boyunu hazineci olarak aldım’ şeklinde çevirerek notlar kısmında da bazı açıklamalarda bulunmuştur (Orkun, 2011:80,81).

“Maloff GRu sözünü or^ag okuyup hiçbir münasebet almadan beşik diye tercüme etmektedir. Halbuki ben bu sözü ur^ug diye okuyorum. Türkçe malum olduğu vechile boy, soy manasına gelen kelimenin aynı telakki ediyorum.”(Orkun, 2011:84)

Aynı çalışmada Orkun, *kabay* sözcüğü ile ilgili olarak; *urug* sözcüğü ‘boy, soy’ anlamına geliyorsa, bu sözcüğün de özel bir ad olması gerektiğini belirtir ve *Kazak-kırgızlar* arasında *Ortayüze* mensup *Arğın*lardan *Atabay* kabilesinin *Kabay* adlı bir boyu olduğundan bahseder (Orkun, 2011:84).

Türkçe en eski yazıtlarda ‘boy, soy, nesil’ gibi anlamlarda kullanıldığını tespit ettiğimiz *uruk* sözcüğü Arapçada da *ırk* sözcüğünün çoğulu olarak karşımıza çıkmaktadır. İncelediğimiz Osmanlıca ve Arapça kaynaklarda *ırk* sözcüğünün kökeninin Arapça ve çoğul şeklinin de *uruk* olduğu görülmektedir. Bu durumda *uruk* sözcüğü özelinde iki

dilde aynı görüntü ve aynı anlamda sözcükler olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu tür durumlar bazı ayrıntıların atlanmaması kaydıyla;

- iki dilden birinin diğerinden kopyalamış olmasına,
- her iki dilin başka dilden kopyalamış olmasına,
- iki dil arasında olası bir köken birliğine işaret etmektedir (Sarıca, 2015:1821).

Bu noktada Arapça ve Türkçenin köken birliğine sahip diller olduğu söylenemez. Dolayısıyla bu sözcük ya iki dilden birinden diğerine geçmiş veya üçüncü bir dilden bu dillere geçmiş olabilir. Sözcük aşağıda da belirtildiği gibi tarihte ilk olarak bir Sümer kent adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak sözcüğün kökeni Sümerce değildir, yani bu sözcüğün üçüncü bir dilden gelme ihtimali de yok gibidir. Biçimbilimsel olarak son derece uygun olduğu Türkçe ve Arapçanın ya ortak sözcüğü ya da iki dilden birine ait bir sözcüktür. Arapçadan Türkçeye ya da tam tersi şekilde kopyalanan sözcüklerin tam bir envanterini bulabileceğimiz bir çalışma günümüze kadar yapılmamıştır (Karaağaç, 2008:XIX). Ancak Türkçedeki Arapça unsurlar (Tietze, 1958:255-335) ve Arapçadaki Türkçe unsurlar (Cheneb, 1966:157-213; Aytay, 1994) üzerine yapılmış çalışmalar incelenmiş ve *uruk* sözcüğüne herhangi bir çalışmada değinilmediği gözlenmiştir.

Yukarıda Şemseddin Sami'nin Kâmûs-ı Türkî adlı sözlüğünden yaptığımız alıntıda da görülebileceği gibi sözcüğün iki farklı yazımı bulunmaktadır. İki farklı yazım bu sözcüğün Arapça ve Türkçe olmak üzere iki farklı biçiminin bulunduğunu ve aynı anda kullanıldığını göstermektedir. Aynı kullanılarak yazılan Arapça *ırk* ve *uruk* sözcükleri, elif ve vav ile yazılan *ırk* ve *uruk* sözcüklerinden görüntü olarak farklı olduğu halde bu sözcükler okunuş ve anlam olarak aynıdır. Bu durum oldukça erken dönemlerde iki dil arasında gerçekleşmiş bir sözcük kopyalama olayına işaret ediyor olması muhtemel gözükmektedir.

Zaten bu sözcük tarihte ilk olarak karşımıza bir Sümer kentinin adı olarak çıkmaktadır. Akadça çift dilli metinler aracılığıyla sesleri yorumlanan Sümercede “lu-^dLama-sanga-Unu^{ki}-ga” ifadesinde ‘Uruk rahibinin koruyucu adamı’ olarak geçmektedir (Tosun-Yalvaç, 1981:13).

Sümerce bu sözcük bir belirteç (ki) ile kullanılmıştır. Belirteç, bu sözcüğün kent adı olduğunu göstermektedir.

Sümercede *ur* sözcüğü de bir kent adı olarak bulunmaktadır. Ancak bu sözcük Sümercede ‘köpek’ anlamına geldiğinden (Aydın, 2013:784), bir kent adı olarak kullanılma ihtimali oldukça zayıftır. Bu sözcük Sümercede birçok hayvanı tanımlamak için de kullanılmıştır. Örneğin ‘çok büyük’ anlamındaki *mah* ile birleşerek *ur-mah* şeklini almış ve ‘aslan’ anlamına gelmiştir. Yine ‘küçük’ anlamındaki *tur* sözcüğünün eklenmesiyle *ur-tur* şekline gelmiş ve ‘köpek yavrusu, enik’ anlamını kazanmıştır. Ancak Sümerler zamanında, hem Ur hemde Uruk adında iki kent olduğu görülüyor. Kramer tarafından bu kent adlarının Sümerce kökenli olmadığı sonucuna varıldığından (2002:61), bu sözcüklerin alıntı/kopya olduğunu düşünmek de son derece doğaldır.

Yazıyı geliştiren toplum olan Sümerlerden öncesi hakkında bilinenler haliyle oldukça sınırlıdır. Ancak Sümerlerin güney mezopotamyanın yerli halkı olmadığı ve onlardan önce Ubeyd yada ön Fırat halkı denen bir topluluğun o coğrafyada yaşadığı bilinmektedir. Bu topluluktan geriye Sümerce ile günümüze ulaşabilmiş birkaç yer adı dışında pek bir şey kalmamıştır.

Türkçe ile Sümerce arasında bazı ortak sözcükler ve bazı yapı benzerlikleri de yok değildir. Çalışma konumuzu oluşturan *uruk* sözcüğü de iki dil içerisinde kullanılmış ortak sözcüklere eklenebilir. Türkçedeki kullanımıyla sahip olduğu ‘boy, soy, nesil, kabile vs.’ anlamlarına bir kent, boy ve hatta ülke adı bile olma özellikleri barındırmaktadır. Sümerce, Arapça ve Türkçe’yi birbirine yaklaştıran ve araştırmacıların bu üç dilin nasıl ve ne şekilde iletişim içine girdiklerini ortaya çıkarma konusunda güdüleyen bir yapı olan *uruk* sözcüğü görünümünü binyıllar boyunca korumasıyla da oldukça ilgi çekicidir.

Sonuç

Çalışma ile Türkçede ‘muktedir olmak’ anlamındaki *u* kökünden *-r* ekinin eklenmesiyle oluşturulmuş tarihsel bir *ur* sözcüğü bulunduğu görülmüştür. Bu *ur* sözcüğü temel olarak ‘vurmak, koymak’ anlamındadır. Ancak ‘kabarmak, filizlenmek, döküntü’ gibi anlamlarda da kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu tespit *ur* görünümünde iki farklı sözcük

kullanımının sözkonusu olabileceği kanısını oluşturur. *Uruk* sözcüğü de bu ikinci eylem kökünden türetilmiş bir sözcük olarak ‘sürgün, dal’ gibi anlamlardan mecazlaşarak ‘aile, boy, soy, nesil, kabile vs.’ anlamlarda kullanılan bir ad olmuştur denebilir. Cumhuriyet öncesinde iki farklı yazımı bulunan sözcüğün hem Türkçe hem de Arapça imla ile yazılması kökeni konusunda kesin sonuçlar çıkarmamızı engellese de, oldukça erken dönemden alıntı olma ihtimali düşünülmektedir. Sözcük aynı zamanda Sümerler tarafından kent adı olarak da kullanılmıştır. Bu da *uruk* sözcüğünün birhayli eski zamanlara kadar gittiğini göstermektedir. Sözcüğün Türkçe ile kökenbilimsel olarak açıklanabilmesi ve anlamsal olarak bir kent adı ya da bir kabile adı olabilmesi de oldukça önemli bir çıkarım olarak görülmektedir. Ancak yalnızca sözcüklerin birliği her zaman toplumların da birliği anlamına gelmemektedir. Sözcük alıntılanmış/kopyalanmış bile olsa tarihsel olarak o toplumların yakın coğrafyalarda yaşadıkları da kanıtlanmalıdır. Bu konularda yapılacak bilimsel çalışmalara bu nedenle ihtiyaç vardır.

Kaynakça

Aydın, N. (2002), *Akadça Dilbilgisi*, Tuğra ofset, Antalya.

Aydın, N. (2013), *Büyük Sümerce Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 1095, Ankara.

Aytaç, B. (1994). *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Cheneb, M. B. (1966). Cezayir Konuşma Dilinde Muhafaza Edilen Türkçe ve (Türkçe Aracılığı İle Gelen) Farsça Kelimeler. *Çeviren: Ahmed Ateş, TDAY-Belleten*, 157-213.

Clauson, G. (1972), *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford University Press, USA.

Clauson, G. (2005). *Studies in Turkic and Mongolic Linguistics*. Routledge.

de Saussure, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*, Çev. Berke Vardar, Multilingual Yayınları, İstanbul.

Ergin, M. (2013), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul.

Eyuboğlu, İ. Z. (2004), *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. Sosyal Yayınlar, İstanbul.

Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, (Vol. 2). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Hacieminoglu, N. (1991). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Karaağaç, G. (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü* (Vol. 919). Türk Dil Kurumu.

Kaşgarlı, M. (2007), *Divanü lügat-it Türk*, Çev. Uy. Düz.: Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurteser, Kabalcı Yayınevi. İstanbul.

Kramer, S. N. (2002), *Sümerler*, çev. Özcan Buze, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Manzur, I. (1990). *Lisân al-‘Arab*, Dâr al-Fıkr, t. th., cilt: 10., Beirut.

Nişanyan, S. (2002). *Sözlerin Soyağacı: Çağdas Türkçe'nin Etimoloji Sözlüğü*, Everest Yayınları, İstanbul.

Orkun, H. N. (2011). *Eski türk yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Birleştirilmiş 3. Baskı, Ankara.

Sami, Ş. (2006), *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları: 2. *Lugatlar Dizisi*, 1(2), İstanbul.

Sami, Ş. (2012). *Kamus-i Türki (Latin Harfleriyle)*. II. Baskı, Haz.: Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, İdeal Kültür Yayınları, İstanbul.

Sarıca, M. (2015) Dillerde Yapısal Kimliğin Belirlenmesi, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/8 Spring, Ankara.

Tietze, A. (1958) *Direkte arabische Entlehnungen im anatolischen Türkisch*. Jean Deny Armağanı, Ankara, 255-333

Tosun, M., & Yalvaç, K. (1981). *Sumer Dili ve Grameri: Sumerce'den Örnekler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Türkçe Sözlük. (2011). Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.

Vámbéry, Á. (1878). *Etymologisches Wörterbuch der turko-tatarischen Sprachen: ein Versuch zur Darstellung des Familienverhältnisses des turko-tatarischen Wortschatzes*. FA Brockhaus.